

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

**Кузьми Вікторії Владиславівни «РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ
НА ЗАКАРПАТТІ У ХХ СТ.», подану до захисту на здобуття наукового
ступеня доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»**

Сучасний розвиток світових цивілізаційних процесів переконує у зростаючій ролі культурних цінностей на рівні як глобальних суспільних зв'язків між державами і народами, так і на рівні функціонування окремих спільнот, що перебувають у культурному просторі на території держав і регіонів. Безперечно, коли мова йде про культурні цінності, серед першочергових суспільних інституцій, які повною мірою забезпечують їх вивчення і збереження впродовж століть та активну соціалізацію через введення в сучасний культурний простір, є музейні заклади.

У ХХІ ст., коли відбувається удосконалення концептуальних засад національної музейної політики, важливо простежити витoki діяльності музеїв України, вивчити етапи їх пройденого шляху, взяти із минулого вже призабуті, однак актуальні сьогодні окремі методи і форми музейної роботи й поєднати їх із нинішніми інноваціями. Аналіз здобутків вітчизняної історичної науки за останні три десятиліття дає змогу дійти висновку про багатовимірність і ґрунтовність дослідження питань функціонування в Україні музейних закладів різного профілю. Водночас чимало проблем, пов'язаних із становленням музейництва в різних регіонах України, зокрема, у ХХ ст., ще потребують комплексного вивчення та узагальнення. Тому варто вітати зусилля Вікторії Кузьми, яка змогла віднайти маловивчену тему в означеній галузі наукових зацікавлень, належно дослідити її та гідно представити на розгляд спеціалізованої вченої ради.

Актуальність теми дисертації посилюється її прикладним характером. У роботі справедливо зазначається, що дослідження питань розвитку

музейної справи на Закарпатті у ХХ ст. дає змогу на підставі критичного осмислення набутого досвіду сприяти удосконаленню діяльності музейних закладів України на сучасному етапі.

Важливою є також наукова значимість теми. Адже в історіографії відсутнє спеціальне комплексне дослідження, де б цілісно характеризувалися передумови розвитку музейної справи на Закарпатті, особливості музейного будівництва у краї в першій половині ХХ ст., розвиток музейництва у Закарпатській області за радянської влади впродовж 1946–1991 рр. Важливо також пам'ятати про персоналії, які своїми ідеями, подвижницькою працею та ентузіазмом створювали й надавали нового життя музейним колекціям, досліджували і вводили до наукового обігу численні музейні пам'ятки, наполегливо актуалізували їх у колах науковців і громадськості з метою просвітництва і виховання.

Тема дисертації органічно вписується у рамки науково-дослідної теми «Країни Центрально-Східної Європи в історіографічному та соціально-політичному дискурсі» (державний реєстраційний номер 0120U101498), що розробляється в Ужгородському національному університеті.

Вирішення проблеми, що розглядається у дисертації, стало можливим завдяки належному обґрунтуванню актуальності теми, формулюванню мети і завдань роботи, наукової новизни, застосуванню відповідних методів дослідження. Наукова новизна положень, узагальнень і висновків дисертації полягає в тому, що вперше на основі архівних документів, періодичних видань, інших джерел, опрацювання наявної наукової літератури комплексно досліджено питання створення й розвитку музеїв на Закарпатті у ХХ ст. Особлива увага звернута на розвиток музейництва у радянський період, зокрема, висвітлено діяльність Закарпатського краєзнавчого музею та його філіалів, Закарпатського обласного художнього музею ім. Йосипа Бокшая, Закарпатського обласного музею народної архітектури і побуту, становлення громадського музейного будівництва у краї, діяльність музеїв історико-етнографічного спрямування, музеїв виробничої діяльності та підприємств,

виокремлено й проаналізовано позитивні та негативні тенденції розвитку музейної справи у краї в означений хронологічний період.

Дисертації Кузьми Вікторії Владиславівни властивий високий ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, узагальнень і висновків, наведених у ній. Це стало можливим завдяки належному володінню і вмілому комплексному застосуванню автором відповідних загальнонаукових та спеціальних історичних методів дослідження, залученню об'ємної і багатовидової джерельної бази, ґрунтовному аналізу історіографічного доробку з теми.

План і структура дисертації відповідає досліджуваній темі. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатку. Вважаємо, що важливою позитивною стороною дослідження є ретельно опрацьована історіографія. Вікторія Кузьма розкрила зміст найважливіших праць з теми, акцентувала увагу на епізодичності звернення до аспектів проблеми в сучасній українській науці. Слід відзначити, що в цій частині дисертації згадуються та аналізуються і праці місцевих дослідників історії музейної справи на Закарпатті у ХХ ст. Проведений історіографічний аналіз дав змогу авторці зробити слушний висновок про доцільність подальшої розробки теми в контексті вивчення історії музейної справи в Україні, проблем вітчизняного музеєзнавства загалом.

Ознайомлення з текстом дисертації переконує, що вона базується на широкій і різноманітній джерельній базі. Дисертантка ділить джерела на архівні матеріали, опубліковані та неопубліковані. Варто зазначити, що Вікторія Кузьма ґрунтовно опрацьовала документи Державного архіву Закарпатської області, використавши при написанні дисертації 68 справ. І саме вони стали вагомим підґрунтям дослідження, дозволили обґрунтувати чимало положень, зробити відповідні висновки. Так, авторка дисертації детально аналізує документи, які висвітлюють діяльність у першій третині ХХ ст. культурно-освітніх громадських товариств, що мали метою у тому

числі заснування музейних закладів. Особлива увага приділена документам про функціонування «Музейного товариства ім. Тиводара Легоцького», товариства «Просвіта» на Закарпатті, Руського культурно-просвітницького товариства ім. О. Духновича в Ужгороді, Етнографічного товариства Підкарпатської Русі, ін. Проаналізовані також документи вищих органів влади краю у 1920-х – 1930-х рр., зокрема, циркуляр Крайового уряду в Ужгороді від 22 лютого 1931 р. «Про окружні музеї Підкарпатської Русі».

До джерельної бази увійшли також окремі матеріали наукового архіву Закарпатського краєзнавчого музею, нормативно-правові документи, методичні матеріали, статті у періодиці ХХ ст., спогади, епістолярій, ін. Вважаємо, що використання широкого кола джерел та наукової літератури стало основою реалізації поставлених у дисертації завдань, дало змогу здобувачці наукового ступеня на належному рівні вивчити, проаналізувати і узагальнити розвиток музейної справи на Закарпатті у ХХ ст.

Щодо другого і третього розділів дисертації, то наявний тут фактологічний матеріал достатньою мірою висвітлює питання, заявлені у її змісті. Зокрема, у другому розділі «Становлення крайового музейництва у першій половині ХХ ст.» мова йде про передумови розвитку музейництва на Закарпатті, колекцію предметів старовини Тиводара Легоцького і відкриття музею в Мукачеві. Значна увага приділяється діяльності культурно-освітніх товариств щодо започаткування музейних закладів, налагодження роботи Краєвого (Земського) музею в Ужгороді, організації народно-мистецьких виставок тощо. Відзначимо, що дисертантка логічно вибудовує лінію формування зацікавленості історією і пам'ятками Закарпаття ще з межі ХVIII–ХІХ ст., детально характеризує утворення і функціонування перших музеїв у регіоні на початку ХХ ст., звертає увагу на труднощі і суперечливі моменти у становленні музейної справи в краї. Увага звертається також на внесок окремих особистостей, таких як Г. Стрипський, Т. Легоцький, В. Залозецький, ін., у розвиток музейництва, детально характеризується їх діяльність як членів культурно-освітніх товариств Закарпаття, спрямована на

збір, збереження, вивчення пам'яток старовини, зусилля щодо створення музейних закладів, участь в обговоренні питань, пов'язаних з розумінням ролі музеїв у суспільно-політичному і культурному житті краю.

Третій розділ дисертації розкриває розвиток музейної справи на Закарпатті за радянської влади і охоплює період від середини 1940-х до початку 1990-х рр. (хоча у його назві подаються 1990-ті роки). Авторка висвітлює суспільно-політичну ситуацію у краї після завершення Другої світової війни, обставини, за яких стала утверджуватися радянська влада і розгортатися музейне будівництво уже на зовсім інших засадах, ніж було раніше. У дисертації ґрунтовно подається й аналізується матеріал про діяльність Закарпатського краєзнавчого музею та його філіалів, крізь призму біографій конкретних особистостей простежується утвердження радянських постулатів у музейній справі. Справедливо підкреслюється, що просвітницька, масова і науково-освітня робота до кінця 1980-х років у значній мірі знаходилася під пресом панівної на той час комуністичної ідеології і спрямовувалася на пропаганду соціалістичного способу життя, рішень чергових з'їздів партії, критику релігії і церкви тощо. Водночас у цей період вдалося зібрати й чимало рідкісних артефактів (археологічних, етнографічних, мистецьких), які й нині складають вагомий частку національного культурного надбання нашої держави.

Розділ насичений маловідомими фактами, важливою інформацією з розвитку музейництва на Закарпатті у повоєнний період і в наступні роки радянської влади. Особлива увага приділена громадському музейному будівництву, яке, як вважає дисертантка, найвищого свого розвитку набуло упродовж 1960-х – 1970-х рр. Увага приділяється також історії і різним формам та напрямкам роботи Закарпатського обласного художнього музею ім. Йосипа Бокшая, Закарпатського обласного музею народної архітектури і побуту, музеїв історико-етнографічного спрямування в селах Закарпаття, ін.

Висновки дисертації переконливо обґрунтовані, логічно впливають із змісту її розділів, не викликають заперечень і цілком підтверджують заявлену у вступі тезу про наукову новизну одержаних результатів.

Наукові положення, узагальнення і висновки дисертації Вікторії Кузьми достатньою мірою знайшли відбиття у 22 публікаціях, з яких 7 статей вміщені у науковому фаховому виданні України категорії Б, 3 – в інших наукових збірниках України, одна стаття – у закордонному часописі. Тему дисертації апробовано на 11 наукових конференціях упродовж 2010–2022 рр.

Дослідження Вікторії Кузьми стане в нагоді при написанні узагальнюючих і спеціальних праць з історії України, укладанні збірників документів з історії українського музейництва, культурного життя Закарпаття у ХХ ст. Воно буде корисним для практичної діяльності фахівців музейної та пам'яткоохоронної сфери.

Позитивно оцінюючи дисертацію Вікторії Кузьми, вважаємо за необхідне вказати на деякі недоліки, висловити окремі пропозиції.

На нашу думку, структура дисертації занадто деталізована. При виділенні підрозділів другого і третього розділів доцільно було застосувати проблемний підхід, який дозволив би визначити ключові тенденції розвитку музейної справи на Закарпатті, проаналізувати головні результати формування й розширення музейної мережі у регіоні в заявлений хронологічний період, зокрема, вплив різних політичних систем на реалізацію музейної політики у краї у ХХ ст. Зокрема, застосування проблемного підходу дало б змогу порівняти процеси розвитку музейництва на Закарпатті упродовж різних відрізків досліджуваного періоду, що підсилило б узагальнення та висновки до дисертації. У формулюванні назви третього розділу не вказано, про 40-90-ті рр. якого століття йдеться.

Підрозділи дисертації неспіврозмірні. Так, підрозділ 2.3. «Колекція братів Елемира та Єнева Зотлукалів» досить стислий за обсягом і охоплює всього півтори сторінки (с. 76–78), а підрозділ 2.5. – три сторінки (с. 94–97). Інші підрозділи другого розділу – значно більші за об'ємом. Така ж ситуація

з третім розділом, який містить шість підрозділів. Якщо підрозділи 3.1., 3.2. охоплюють у середньому 30 сторінок, то наступні значно менші за об'ємом. Наприклад, текст підрозділу 3.5. викладений на неповних семи сторінках.

Звертаємо також увагу на практично ідентичні формулювання об'єкта і предмета дослідження. Як відомо, предмет визначається темою дисертації, а об'єкт – значно ширший. На нашу думку, об'єкт дослідження – це процеси музейного будівництва в українських землях у ХХ ст., або навіть ще ширше: процеси культурного будівництва в українських землях у ХХ ст.

Уточнення вимагають і географічні межі дослідження. У вступі констатується, що географічні межі роботи охоплюють територію Закарпатської області. Закарпатська область утворена 22 січня 1946 р., а нижня хронологічна межа дослідження сягає 1907 р. Як відомо, до 1918 р. Закарпаття входило до складу Австро-Угорщини, після її розпаду упродовж міжвоєнного періоду перебувало у складі Чехословацької республіки. У березні 1939 р. утворено незалежну Карпатську Україну. Згодом існувало Закарпатське губернаторство у складі Угорського королівства, з 1944 – до січня 1946 р. – державне утворення «Закарпатська Україна». Тому географічні межі потрібно було сформулювати чіткіше і зрозуміліше, наголосивши, що вони охоплюють ті території, на теренах яких у 1946 р. утворилася Закарпатська область.

Вважаємо, що джерельну базу роботи значно збагатило б і урізноманітніло ширше використання документів наукових архівів не одного, а хоча б кількох музейних закладів Закарпатської області (використано лише 5 справ поточного архіву Закарпатського краєзнавчого музею). Ці документи стали б у нагоді при комплексному аналізі фондової, науково-дослідної, експозиційної, виставкової, культурно-освітньої роботи музеїв упродовж досліджуваного періоду, дозволили б скласти кращу уяву про формування тематико-експозиційних планів, облік та зберігання музейних предметів, шляхи надходжень пам'яток у музеї тощо.

Дисертантка послуговується термінологією, яка використовувалася в музейництві у першій половині ХХ ст. (крайове музейництво, колекція старожитностей, ін.). Однак на сьогодні уже сформований сучасний понятійний апарат музеології, який дає змогу аналізувати процеси музейного розвитку досліджуваного періоду.

На нашу думку, дисертантка могла б подати не один, а кілька додатків, які б проілюстрували, наприклад, статистичні дані, пов'язані з динамікою формування музеїв на Закарпатті упродовж ХХ ст., засвідчили інтерес до музейних експозицій та організованих музеями заходів з боку громадськості, підсилили б розуміння різних форм роботи тощо.

Водночас звернемо увагу на наявність у дисертації пунктуаційних помилок – недотримання правил вживання розділових знаків, зокрема, ком. Уже говорилося про статті Вікторії Кузьми у фахових наукових виданнях категорії «Б». Але усі вони опубліковані у різних випусках одного й того ж часопису – «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія». Це не суперечить вимогам. Водночас вважаємо, що доцільно було розширити географію публікацій.

Однак висловлені зауваження і пропозиції не знижують наукової значущості дослідження. Дисертація Кузьми Вікторії Владиславівни «Розвиток музейної справи на Закарпатті у ХХ ст.» є самостійним завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. Для дисертації характерні доступний стиль викладу матеріалу, логічність і чіткість при формулюванні положень і висновків. Актуальність теми, сформульовані мета і завдання дисертації, рівень висвітлення заявлених наукових проблем, ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, повнота їх апробації відповідають «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а отже авторка дисертації – Кузьма Вікторія Владиславівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент –

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри музеєзнавства,

пам'яткознавства та

інформаційно-аналітичної діяльності

Волинського національного університету

імені Лесі Українки

Світлана ГАВРИЛЮК

Гаврилук
Світлана
Віталіївна

Автор цифрового
підпису Гаврилук
Світлана Віталіївна
Дата: 2024.02.05
15:56:32 +02'00'